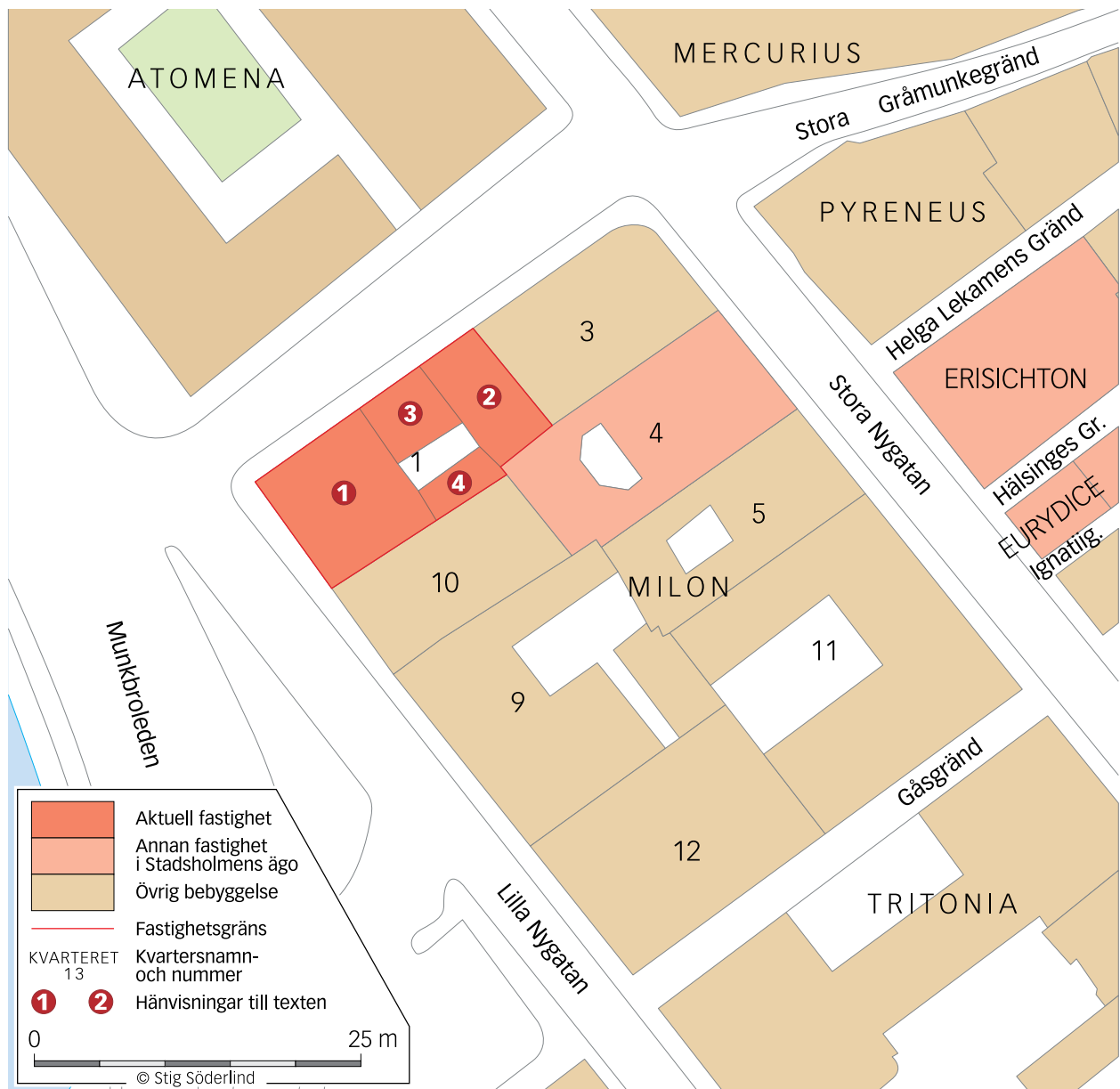

MILON 1

Munkbron 3, Stora Gråmunkegränd 11

GAMLA STAN

- ❶ PETER SCHALLERUS HUS
- ❷ DET MINDRE HUSET
- ❸ DEN NORRA FLYGELN
- ❹ DEN SÖDRA FLYGELN

**INTERIÖR I SELLBERGS FRÖHANDEL SOM LADES
NER 1971. FOTO: G. FREDRIKSSON, 1971.
SSM:S ARKIV F 95281**

Den nuvarande fastigheten består av två sammanslagna byggnader från 1600-talet. Mannen som lät uppföra den västra byggnaden, läkaren Peter Schallerus (adlad Gripenflyckt), var en av de fyra läkare som grundade Collegum medicorum i Stockholm, grunden till bland annat Medicinalstyrelsen.

Fasaderna mot gata och gränd präglas av en stor ombyggnad 1861 då arkitekten Johan Fredrik Åbom ritade den tidstypiska nyrenässansdekoren. Gårdsfasaderna har behållit en äldre, enklare prägel med slätputsade fasader. Även interiören präglas huvudsakligen av ombyggnaden 1861 även om enstaka dörrblad och foder från 1700-talet finns kvar. Flera av lägenheterna inreddes vid renoveringen med exklusiva, parkettgolv, i paradvåningen mönsterlagt av flera träslag.

Milon 1 är en del av Gamla stans unika och omistliga bebyggelse och är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre

MILON 1 SKYMTAR LÄNGST TILL HÖGER I BILD
MED SÄTERITAK MOT MUNKBRON. ETSNING AV
J. P. CUMLIEN, FÖRE OMBYGGNADEN 1819.
SSM 502620.

husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stuck eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det

kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

EXTERIÖREN PRÄGLAS AV EN RENOVERING OCH PÅBYGGNAD 1861 ENLIGT RITNINGAR AV J. F. ÅBOM. FASADERNA FICK ENLIGT TIDENS MODE EN PUTSDEKOR I NYRENÄSSANSSTIL. BYGGNADEN HAR GRUNDFÖRSTÄRKTS OCH SPÅREN AV SÄTTNINGAR SYNS I DEN "KNYCK" SOM FINNS I MITTEN AV FASADEN MOT STORA GRÄMUNKEGRÄND. FOTO: J. MALMBERG.

HISTORIK

1600-talet och 1700-talets förra hälft

Strandlinjen från omkring 1300 går snett igenom fastigheten som därmed delvis står på utfylld mark. Den senmedeltida stadsmuren bör ha sträckt sig genom fastighetens nordöstra delar. Kvarteret ligger i den västra delen av Gamla stan, i det område som reglerades efter den stora branden 1625. Någon gång mellan 1651 och 1676 uppförde läkaren Peter Schallerus, senare adlad Gripenflycht, ett närmast kvadratisk stenhus på tomtens västra sida. Schallerus var en av de fyra läkare som grundade Collegum medicorum i Stockholm, grunden till bland annat Medicinalstyrelsen. På den nuvarande tomtens nordöstra sida omnämns 1711 ett två fönsteraxlar brett stenhus som från 1730-talet kom att ingå i fastigheten. Mellan de två byggnaderna fanns ett gårdsrum. Den medeltida stadsmuren tycks ha rivits innan byggnaderna uppfördes, eftersom inga spår av muren påträffades då huset grundförstärktes på 1980-talet.

1700-talets senare hälft

När den dåvarande ägaren, bancokommissarien Gustav Salenius, lät brandförsäkra fastigheten år 1760 var det västra huset fyra våningar högt med välvda källare. Det innehöll 23 rum med olika typer av tak: bjälktak, panelade, målade eller gipsade. I bottenvåningen fanns en bod, stall för fem hästar och ett vagnshus. Trapporna var av sten upp till andra våningen, där ovanför av trä. Det östra huset var tre våningar högt med välvda källare och innehöll sammanlagt sju rum. Här fanns en trappa av sten, de övriga var av trä.

En renovering hade genomförts 1785. Ägaren, sekreteraren Friedrich Bergman, angav att han hade "iståndsatt och förbättrat huset". I den västra delen fanns nu trappor av sten upp till tredje våningen. Flera tak hade gipsats och nya eldstäder i form av färgade, blåvita eller gröna kakelugnar hade tillkommit i båda husen. Stall och vagnshus fanns inte längre kvar i bottenvåningen, som bland annat innehöll bagarstuga, bodar och en krog.

PORTGÅNGEN FICK EN HÖG TRÄPANEL OCH DE ÄLDRE VALVEN EN DEKORATIV MÅLNING VID 1861 ÅRS RENOVERING. FOTO: J. MALMBERG.

Till gårdsrummet ledde en välvd inkörsport. Från gården fanns trärappor upp till köken i det västra husets våningsplan. Detta bör ha inneburit att tjänstefolk och ägare kunde röra sig inom olika delar av huset utan att behöva mötas. Det västra huset hade säteritak.

1800-talet

En ny försäkring tecknades 1819 av byggningskamrer Olof Brogren. Då hade det mindre, östra huset byggts på till fyra våningars höjd, och båda husen fått stentrappor upp till vinden. Två stycken fyra våningar höga flyglar längs norra och södra fastighetsgränsen hade uppförts, vilket innebar att fastigheten fick sin nuvarande utbredning i plan på fyra sidor av en liten gård. Möjligen hade lägre längor funnits redan före 1819 men då påbyggts till

fyra våningars höjd. Säteritaket på det västra huset hade ersatts med ett tak med enkla fall mot gata och gränd och brutet fall mot gården. I interiörerna omnämndes pardörrar och fönster- och bröstpaneler. Trärapporna på gården fanns inte längre kvar. Förmodligen använde sig tjänstefolket av trappan i det östra huset för att komma till de kök och passager som låg i de sydöstra delarna av fastigheten. Det östra trapphuset revs och nyuppfördes i samma läge år 1849 i samband med att en ny brandmur uppfördes mot grannen i öster.

Boktryckaren Carl Fredric Björklund och hustrun Maria gav 1861 arkitekten J. F. Åbom i uppdrag att utföra en mycket påkostad renovering av hela fastigheten. Björklund hade varit anställd på Hörbergs tryckeri på Riddarholmen. När Hörberg dog 1837 ärvde hans piga, Maria Lundman, företaget.

DEN ÖVERSTA VÅNINGEN BYGGDES PÅ 1861. I FLERA AV LÄGENHETERNA FINNS FAST INREDNING SEDAN UPPFÖRANDET.
FOTO: J. MALMBERG.

Maria gifte sig med den tretton år yngre Carl Fredrik som 1856 sålde tryckeriet till Albert Bonnier. Efter det tycks Björklund ha dragit sig tillbaka från arbetslivet, endast 42 år gammal. Enligt mantalslängden 1860 bodde paret med ett barn i Milon 1. Vid renoveringen fick fasaderna enligt tidens mode en putsdekor i nyrenässansstil. De två butiksfönstren och entréporten i bottenvåningen mot Munkbron fick tre lika stora rundbågiga öppningar. Fastigheten påbyggdes med en delvis inredd attikavåning med fönster mot gatan och gränden. Portgången mot Munkbron fick ett nytt golv av marmor liksom vilplanen på våning 1 och 2 trappor. Trapploppet fick nya rundbågiga fönsteröppningar mot gården. I stort sett alla kakelugnar byttes ut och flera av rummen i de tre bostadvåningarna fick parkettgolv. På våning 2 trappor var dessa mönsterlagda av tre träslag, förmodligen ek, mahogny och lönn.

Tiden efter 1861

Inga större renoveringar skedde förrän under

1960-talet då flera fönster byttes och stora delar av våning 1 trappa byggdes om och handikappanpassades. En grundförstärkning började diskuteras på grund av kraftiga sättningsskador. Under 1980-talet grundförstärktes och renoverades fastigheten. Byggnaden hade kraftiga sättningsskador. Vid renoveringen bevarades snickerier och kakelugnar. De paneler och dörrspeglar som varit plattklädda togs fram. Planlösningen behölls men för våtutrymmen tillkom nya mellanväggar inom befintliga rum. Renoveringen utfördes i samarbete med Stockholms stadsmuseum.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Fyra byggnadskroppar omgärdar en smal gård belagd med smågatsten. Fastigheten är fem våningar hög mot gata och gränd men fyra våningar mot gården. Under hela tomten finns välvda källare. Längsidan av fastigheten ligger mot Stora Gråmunkegränd och en gavel mot Munkbron. Fasaderna mot gata och

EN VÄLBEVARAD 1800-TALSINREDNING MED KAKELUGN, PARKETTGOLV, FÖNSTER- OCH DÖRRSNICKERIER SAMT TAKLIST.
FOTO: J. MALMBERG.

gränd präglas av 1860-talets renovering med putsad dekor i nyrenässansstil och en påbyggd attikavåning med parställda, rundbågiga fönsteröppningar. Bottenvåningen är rusticerad med tre stora rundbågiga öppningar åt väster varav den mellersta är portgångens entré. Mot gränden i norr har bottenvåningens fönsteröppningar skulpterade fönsterluckor. Dörrbladet till det östra trapphuset har på baksidan skulpterad dekor i samma stil som fönsterluckorna medan dörren till den före detta körporten är sentida. Ett fönster i norra fasaden har äldre bågar och beslag, övriga har bytts under 1900-talet. Mot gata och gränd har det plåtklädda taket enkelt fall ovan en oinredd hanbjälksvind.

Gårdsfasaderna är slätputsade utan synliga ankarslutar. Förutom mot väster finns en låg sandstenssockel. Fönstren ligger i murlivet. I den östra fasaden finns några äldre fönsterbågar med beslag av 1700-talstyp. Bottenvåningens dörrblad till förråd, källare och portgången mot gränden är från 1900-ta-

let, i ett fall med äldre bandgångjärn. Taken är plåtklädda med en takkupa i öster och två i söder.

Interiör

Det östra trapphuset, som revs och återuppfördes vid 1800-talets mitt, leder från bottenvåningen upp till attikavåningen. Stegen är av kalksten och trapploppet saknar öppningar mot våningarna 1-3 trappor. Vid trappfoten i bottenvåningen leder en äldre dörr med profilerade horisontella bräder och bandgångjärn till källarna. Högst upp i trapploppet är en äldre smidd järndörr bevarad.

Fastighetens huvudentré mot Munkbron i väster har en portgång med äldre kryssvalv. Trapporna är av kalksten upp till attikavåningen. Vid renoveringen 1861 fick portgången en hög träpanel och valven en dekorativ bemålning. Samtidigt lades marmorgolv in vid entrén och på vilplanen i våning 1 och 2 trappor. Lägenhetsdörrarna är halvfranska pardörrar eller enkeldörrar. På fjärde våningen finns ett dörrblad

från 1700-talet med samtida gångjärn och profilerat dörrfoder. Övriga lägenhetsdörrar och foder härrör från 1800-talet. En äldre järndörr är bevarad mellan fjärde och femte våningen.

Lägenheternas fasta inredning präglas framför allt av ombyggnaden 1861, även om äldre detaljer finns bevarade. Det förekommer i vissa fall också nytillver-

kade, profilerade snickerier. 1800-talets inredning finns i form av taklister av stuck, paneler, foder, halvfranska dörrblad, parkettgolv och kakelugnar. De mer påkostade rummen har funnits i den västra och norra delen av fastigheten med fönster mot gata och gränd. I sydöst har kök och passager legat med fönster mot gården.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kommande

generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.

